

Hiiumaa Muinsuskaitse Selts

Kärdla aknad

Hiiumaa Muinsuskaitse Selts

Kärdla aknad

Hiiumaa Muinsuskaitse Seltsi väljaanne nr 2

Kärdla
2015

Kärdla aknad

Hiiumaa Muinsuskaitse Selts 2015

Koostaja Dan Lukas
Tekst Dan Lukas, Katrin Koit
Joonised Eva Laarmann
Fotod Tiina Mõniste, Eva Laarmann
Ajaloolised fotod Hiiumaa Muuseum
Keeletoimetaja Reelika Niit
Kujundaja Mart Mõniste

Esikaanel: Kärdla aken tüüp I (Pikk 38)

Tagakaanel: Kärdla fotod Hiiumaa Muuseumi kogust

Väljaandja:

Hiiumaa Muinsuskaitse Selts
Swedbank 221054816757
www.hiiumaamuinsuskaitseselts.eu

Hiiumaa Muinsuskaitse Selts

Toetajad:

RAHVAKULTUURI
K E S K U S

ISBN 978-9949-38-661-1

Sisukord

Saateks	5
Vana aken	7
Akna ajaloost	7
Puit	8
Värvimine	9
Värvitüübi määramine	9
Kittimine	10
Metallist lisandid	10
Kaasaja nõudmised aknale	11
Tööetapid akende restaureerimisel	11
Kärdla akende tüübid	13
Sõlmed	77
Kasutatud kirjandus	95

Saateks

Käesolevas trükises heidame pilgu ajaloolise Kärkla kalevivabriku tööliselamute akendesse. Aknad kui hoone silmad peegeldavad hästi ühiskonna arusaamu ja stiilieelistusi konkreetsel ajahetkel.

Kõik see, mis toimub vana Kärkla aedlinna arhitektuurses ilmes, on peaaegjalikult tingitud praktilistest vajadustest, aga ka kohaliku omavalitsuse tagasihoidlikust võimekusest olukorda reguleerida. Hoonete puhul on juurdunud ekslik arusaam, et arhitekti teeneid on vaja vaid uusehitiste puhul, aga olemasolevad majad võib ümber ehitada omavoliliselt. Nii kaob aga paigale iseloomulik arhitektuurne omapära ning pahatihti kaasnevad sellistel puhkudel ka ehitustehnilised vead, mis majaomanikule kurjalt kätte maksavad.

Loodetavasti aitab antud brošüür meil paremini mõista meid ümbritsevaid väärtusi ning uuendusi läbi viia viisil, mis väärtustab vana ja Kärklale omast.

Trükis keskendub Kärkla tööliselamute kõige vanematele ja väärtuslikumatele akendele, mis imekombel on veel säilinud, ehkki nende hävimine on olnud üsna tempokas. Autori vaatlusandmete kohaselt eemaldatakse vanade tööliselamute puhul umbes 30 akent aastas ning asendatakse tavaliselt plastikakendega, kuigi Kärkla linna üldplaneering keelab ajalooliste akende hävitamise.

2014. aastal inventeeris arhitekt Eva Laarmann vanu Kärkla aknaid. Selle tulemusel koostas ta erinevate Kärkla aknatüüpide joonised, mida saab vajadusel uute akende valmistamisel aluseks võtta. Joonistel näeme Kärkla akende omapära – proportsioone, detaile, profiile. Siseraamidele on lisatud pakettklaas, mis annab akendele täiendava soojapidavuse.

Joonismaterjal on hea ja kasulik alus, kui soovitakse taastada hoone ajaloolised aknad.

Kärkla vana akna iseloomulikkus tuleb esile just akna proportsioonides, mis muudavad madala räästaalusega seinapinna hubaseks. Paljud Kärkla vanad aknad on ehitatud seinapinnast sissepoole – majad on justkui „aukus silmadega”. Tänapäeval näeme sellist olukorda sageli siis, kui hoone soojustatakse väljastpoolt, kuid aknad jäetakse senisele kohale ega tõsteta voodriga samasse tasapinda. Kärklal on see protsess aset leidnud juba üle saja aasta tagasi, kuid seda teostati elegantselt koos koonduvate aknapõselaudade ning laiade profiillistudega. Lisaks profiillistudele on ülemisele, voodrilaua pealsele liistule lisatud väike räästaalune veelaud ehk „akna kulmud”, mis viitab kindlatele arhitektuursetele eeskujudele ja on Kärkla praktikas eeskätt ehisdetail, kuid akna säilimise seisukohast siiski ka äärmiselt vajalik veelaud. Vanemad Kärkla aknad on olnud mantelaknad ja aknaraamil on alumine raamilaud alumisest servast laienev (nn tilgatõstja, et aknalt alla voolav vesi ei satuks raami ja lengi vahele), millele on lisatud veesoon. Veesoon on ka akna välimisel veelaul.

Vanad Kärkla aknad, mis on vastu pidanud juba üle saja aasta, peaksid olema piisavaks tõestuseks akende kvaliteedi ja vastupidavuse osas. Selliseid aknaid peab hoidma ja säilitama, vajadusel parandama ja restaureerima. Vale või puudulik hooldus ongi tihtipeale ainus viga, mis akende väljanägemist ja soojapidavust on halvendanud. Ärge kartke nõu küsida ka restauraatoritelt ja muinsuskaitsetelt.

Ilusaid Kärkla aknaid soovides

Dan Lukas

Tiigi 46

Kalda 9

Aia 19

Tiigi 21

Valli 4

Allika 9

Rookopli 8/12

Kõrgessaare mnt 6

Rookopli 4

Vana aken

Mida terviklikumalt on vana hoone säilinud, seda rohkem informatsiooni ta endas kannab ja seda väärtuslikum on piirkonnale, aidates säilitada selle eripära ja iseloomu. Kõigil hoonetel on kultuuriajalooline väärtus ning koos oma detailidega moodustavad nad tervikliku kultuurimiljöö. Seetõttu võib originaaldetailide asendamine või eemaldamine lõhkuda oluliselt ajalooliselt väljakujunenud keskkonda.

Aknaid parandades või vajadusel uutega asendades tuleb meeles pidada, et need on lahutamatu seotud hoone konstruktsioonide, ajaloo ja arhitektuuriga. Neid korrastades või asendades peab jälgima vanade akende kuju, konstruktsioone, mõõtmeid, profile ja muid

detaile. Unustada ei tohi ka klaasi omadusi ning vanemate hoonete puhul tuleb kasutada käsitsivalmistatud või sellesarnast klaasi.

Puitakende eeliseks võrreldes metall- või plastikraamidega (PVC) pakettakendega on esmalt see, et neid hoides säilitame hoone ajalugu ja meie ehitustraditsioone. Lisaks on puit nii tootes kui ka kasutades energiasäästlikum, seda on lihtne hooldada ja parandada. Puit kestab kauem kui ükski teine tänapäeval kasutatav materjal ning seda on võimalik kerge vaevaga ümber töödelda. Lisaks on plastaken oma üleilmse ühtlustamise, detailivaesuse ja massiivsusega ajaloolisse keskkonda sobimatu aknatüüp.

Akna ajaloost

Aknaklaasi eellasteks olid loomapõis, vasikanahk või riie. Linnadesse ilmusid esimesed klaasid tõenäoliselt juba 13. sajandil. Taluhoonetel hakkasid klaasitud aknad levima 19. sajandi esimesel poolel. Alguses olid need väikesed - nelja ruuduga ja u 0,3 m² pindalaga. Et tuul pragudest läbi ei puhuks, tihendati aknaid algul saviga, hiljem linaõlivärnitsast ja kriidist valmistatud kitiga. Vanimad aknad olid tavaliselt ühekordsed.

Keskaegne aknaklaas oli paks ja puhumisel tekkinud mullide tõttu üsna läbipaistmatu. Tolleaegsest tehnoloogiast johtuvalt olid klaasiruudud väikesemõõdulised. Algselt kinnitusid tinaraamides aknad kivist piitade külge ning neid ei olnud võimalik avada.

Vana puhutud klaas on väga õhuke (u 1–1,7 mm) ja sisaldab õhumulle. Roheka või pruuni tooni põhjustavad liivas olevad raudoksiidid.

Vana klaas on väärtuslik ja ilus. Erinevalt vabrikus toodetud klaasist on käsitsi valmistatud klaasi pind oma ebatäiuslikkuses elavam. Kui mitme ruuduga aknal on säilinud kasvõi üks originaalruut, tõstab see akna väärtust ja lisab ilmekust. Tänapäeval toodetud klaaspinnad ei hajuta valgust toas ühtlaselt, vaid see tuleb ruumi justkui läbi tunneli. Perfektselt paralleelsed klaasid ei peegelda valgust nii nagu vanad klaasid ja mõjuvad seetõttu fassaadis mustade aukudena. Seepärast tuleb vana klaasi igal juhul hoida.

Kõrgessaare mnt 6

Kärdla akende tüübid

Inventeeris arhitekt Eva Laarmann

Käesolevad joonised on koostatud Hiiumaa Muinsuskaitse Seltsi tellimusel. Töö eesmärk on luua Kärdla ajalooliste akende kataloog, mis oleks abiks vanemate hoonete (eelkõige puitelamute) avatäidete asendamisel, remontimisel-restaureerimisel, aga ka uute avatäidete sobitamisel ajaloolisse miljöösse. Kausta on koondatud neli Kärdlale iseloomulikku aknatüüpi, mis on esitatud kahes erinevas variandis ja suuruses.

I tüüp – 1 välisraamiga ja 6-osalise klaasi-jaotusega eluruumi- või köögiaken.

II tüüp – 2 välisraamiga ja 6-osalise klaasi-jaotusega eluruumi- või köögiaken.

III tüüp – 1 välisraamiga ligikaudu ruudukujuline või piklik abiruumiaken.

IV tüüp – 1 välisraamiga diagonaalsete prossipulkadega verandaaken.

Kärdlale iseloomuliku ajaloolise akna puhul astub aknaplokk seina välispinnast u 75–120 mm tagasi, kusjuures ava külg on vormistatud kaldklotsiga, teise variandina on kasutusel tavapärasem, seina välispinnaga

samas tasapinnas asuv aken. Kõikide aknatüüpide puhul on esitatud mõlemad variandid.

Kataloogi koostamiseks tehti 2014. aasta suvel Kärdlas väliuuringud, uurides, mõõdistades ja pildistades vanemaid aknaid ja nende detaile. Mõõdistamistulemusi üldistades oli võimalik projekteerida väljavalitud aknatüübid kahes erinevas mõõdus, sealjuures on püütud lähtuda originaalsete avade ja klaasi-jaotuse proportsioonidest. Akende välisraamide, piirlaudade, piitade ja aknalaudade projekteerimisel on lähtutud originaalsetest akendest, sise- ja välisraamide puhul on aga esmaseks tänapäevased soojapidavuse nõuded. Projekteeritud akende välisraamil on ühekordne kitiga kinnitatav klaas, täispuidust siseraamil kahekordse klaasiga pakett.

Töös on esitatud valik originaalsetest välimistest aknapiirlaudadest, ülejäänud sõlmede puhul kasutatud aknaprofiilid ja -detailid on kas enamlevinud või valitud autentsemana säilinud akendelt.

Eva Laarmann

